

Jerzy Żmudzki

Holizm funkcjonalny w perspektywie translatoryki antropocentrycznej

Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik nr 8,
177-187

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy ŻMUDZKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Holizm funkcjonalny w perspektywie translatoryki antropocentrycznej

Abstract:

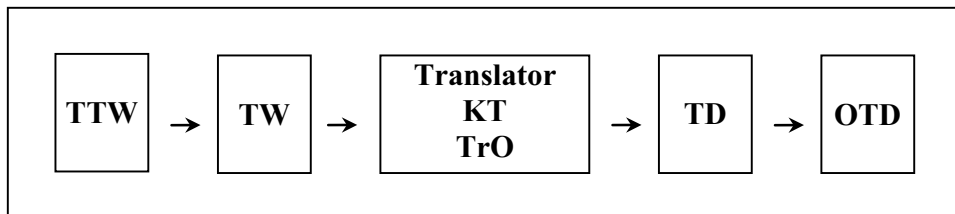
Functional Holism From the Perspective of Anthropocentric Linguistics

The aim of this paper is to present the functional and holistic approach to translation studies. The point of departure constitute the tenets of anthropocentric translation studies laid down by F. Grucza and subsequently developed by, *inter alia*, S. Grucza and B.Z. Kielar who discussed them in their publications. The paper presents and discusses the holistic model of translation studies, in which the primary research object is differentiated from the secondary one, and the role of the translator is extended during the act of translation.

Zadanie określone w tytule mojego tekstu dotyczy próby interpretacyjnego rozwinięcia podstaw paradygmatycznych translatoryki antropocentrycznej, które zostały po raz pierwszy sformułowane przez prof. Franciszka Gruczę w pracy z roku 1981, dalej w 1993c i zawarte w formie modelu układu translacyjnego, stanowiąc jego istotną charakterystykę. Model ten pozwalał na opis i eksplikację zjawisk występujących w rzeczywistości translacyjnej, dysponując, pomimo swej atrakcyjnej otwartości, nie zawsze w pełni dostrzeganym przez badaczy translatoryków, interpretacyjnym potencjałem dezyderatywnym, wyznaczającym określone kierunki badań. Dlatego też w celu podwyższenia transparentności wspomnianego potencjału podjęta zostanie próba zdynamizowania tego układu przez interpretacyjne wprowadzenie go w pełny wymiar komunikacyjno-kognitywny w całościowym funkcjonowaniu tych rzeczywistych ram paradygmatycznych, co mieścić się powinno w pojęciowym zakresie holizmu funkcjonalnego.

W konsekwencji antropocentrycznego rozumienia rzeczywistości translacyjnej w centrum tego układu, jak powszechnie wiadomo, usytuowany został człowiek – translator będący podmiotem określonych aktywności kognitywno-komunikacyjnych i funkcjonujący wewnątrz sieci relacji z innymi naturalnymi obiektami tego systemu. Paradygmatyczne ujęcie całościowe/ holistyczne było kontynuowane w wielu innych pracach translatorycznych np. B.Z. Kielar (np. 1993, 1996, 2000), S. Gruczy (np. 2005, 2010, 2011, 2013) i in. Najnowszą wersję modelu tej fundamentalnej konstelacji przedstawia S. Grucza (2013: 1) w pracy „Grun-

dzüge der anthropozentrischen Translatorik” (Podstawy translatoryki antropocentrycznej) jako układ o następujących konstytuancjach (TTW – twórca tekstu wyjściowego, TW – tekst wyjściowy, KT – kompetencje translatorskie, TD – tekst docelowy, OTD – odbiorca tekstu docelowego):



Schemat 1: Holistyczny model translatoryki.

Opisanie konkretnych właściwości poszczególnych obiektów z absolutną dominacją głównego i centralnego obiektu jako wspomnianego podmiotu działań i operacji translacyjnych stało się zasadniczym programem badawczym nakreślającym kierunki oraz podstawowe obszary zadań w ramach translatoryki jako dyscypliny. Za jej autonomiczny przedmiot, świadczący jednocześnie o autonomiczności translatoryki, uznane zostały procesy i ludzie definiowani wspomnianym układem, natomiast materiał badawczy stanowiły (i stanowią) konkretne akty translacyjne konkretnych translatorów oraz efekty tychże działań. W holistycznym modelu translatoryki antropocentrycznej zarówno F. Grucza (1981, 1993: 161), jak też S. Grucza (2013) wyróżniają obiekty *pierwszorzędne*, do których należą aktywni uczestnicy określonego wydarzenia translacyjnego, oraz obiekty *drugorzędne*, którymi są teksty. Charakterystyka paradygmatyczna omawianego układu translacyjnego zawierała, jak już wyżej zaznaczyłem, podstawowe dezyderaty zadaniowe dotyczące opisu właściwości wymienionych obiektów oraz dynamicznych relacji między nimi. Stanowią one bowiem bazę określonych rodzajów operacji i działań translacyjnych a w ich konsekwencji (realizowanych operacji) także komunikacyjnych.

We wspomnianych pracach, określających podstawy translatoryki antropocentrycznej, zwłaszcza w najnowszym tekście S. Gruczy (2013), widnieje wyraźna wskazówka kierunkowa dotycząca możliwości rekonstrukcji prymarnego przedmiotu badań translatoryki jedynie poprzez analizę sekundarnego przedmiotu, czyli konkretnych tekstów pod względem ich cech, relacji między nimi, a także relacji między tymi tekstami, a mianowicie,

dass der primäre Forschungsgegenstand der Translatorik (= właściwości translacyjne – J.Ż.) nur durch Analyse des sekundären Forschungsgegenstandes überhaupt rekonstruierbar ist, d.h. durch Analyse konkreter Texte in Bezug auf ihre Eigenschaften sowie in Bezug auf Relationen zwischen diesen Eigenschaften oder zwischen den in Betracht gezogenen Texten (S. Grucza 2013: w druku).

Bowiem w istocie rzeczy to właśnie teksty docelowe są eksternalizowanymi produktami/ efektami określonych aktywności tłumacza w ramach jego kompetencji translatorskiej i translacyjnej (por. J. Żmudzki 2006, a także F. Grucza 2008: 41–42). I na tej podstawie, tzn. dzięki takim swym specyficznym właściwościom i umiejętnościom, tłumacz jest w stanie zamieniać „obce” teksty wyjściowe na ekwiwalentne i komunikacyjnie adekwatne teksty docelowe w ramach interlingwalno-interkulturowego aktu komunikacji. A zatem funkcjonowanie rzeczywiste konkretnego układu translacyjnego, a w konsekwencji również jego modelowanie, powinno być rozpatrywane całościowo w aspekcie translacji jako zapośredniczonej komunikacji językowej tworzącej istotny kierunek relatywizmu funkcjonalnego. Pozwala on rozpatrywać proces translacji zarówno w węższym, jak też i w szerszym sensie, tzn. np. porównywać teksty na poziomie ich konceptualnej konstrukcji językowo-znakowej z jednej strony oraz na poziomie ich funkcjonalności komunikacyjnej, co bez uwzględnienia strategicznie zdynamizowanego układu komunikacyjnego jako translacyjnego nie jest w pełni możliwe, a w praktyce translacyjnej ma bezpośredni wpływ na jakość translacji.

Koronnym argumentem dla takiego konstruktów logicznego jest fakt, iż każdy akt translacji w pierwotnym zamyśle inicjatora translacji względnie ma tworzyć komunikację, gdyż stanowi ona sens każdej translacji i w tych kategoriach musi być rozpatrywana. W związku z tym realizacja komunikacji, czy to bezpośredniej, czy też zapośredniczonej możliwa jest jedynie w oparciu o konkretne instrumenty teje, czyli teksty w ich fundamentalnej funkcji jako właściwe, prawdziwe i bezpośrednie narzędzia komunikacji. I w tym obszarze, zgodnie z aktualnym stanem badań europejskiej lingwistyki tekstu, zawiera się ich egzystencjalny i funkcjonalny sens. Takie przekonanie podzielają również przedstawiciele translatoryki o proweniencji literaturoznawczej, badający translację tekstów literackich. Niech mi wolno będzie powołać się w tym punkcie na twierdzenie prof. K. Lipińskiego (2004: 129), dla którego translacja to bez wątpienia komunikacja: w szerszym znaczeniu jako komunikacja pomiędzy światami ludzkimi w ich wymiarze pozajęzykowym, w węższym natomiast zawsze jako konkretny akt komunikacji zachodzący między ludźmi.

Tak więc, dzięki rozpatrywaniu translacji w wymiarze komunikacyjnym uzyskujemy jej legitymizację funkcjonalną. W tym kontekście komunikacyjnym zasadnym wydaje się postawienie pytania dotyczącego genezy translacji jako komunikacji zapośredniczonej, czy mianowicie do opisanie pełnej konstytucji układu translacyjnego jako komunikacyjnego wystarczy wyszczególnienie i odnośnienie się jedynie do pewnego minimum, określanego w różnych pracach z zakresu teorii translacji jako tzw. tryleg aktywnych uczestników translacji, czyli do twórcy tekstu wyjściowego, tłumacza i odbiorcy? Wydaje się jednak, iż zachowując interpretacyjną konsekwencję, uwzględniającą przede wszystkim kategorię komunikacyjną bez łączenia ich z komercyjnymi, należy wyszczególnić w ramach

analizowanego układu albo jeszcze jeden obiekt zajmujący pozycję początkową, tzn. inicjatora translacji jako komunikacji zapośredniczonej w opozycji do zleceńdawcy, albo też należy mówić generalnie o określonych typach ról, które są pełnione przez określonych i konkretnych ludzi w rzeczywistości komunikacyjno-translacyjnej jako ich specyficznych właściwościach. Ten interpretacyjny zabieg będzie stał w wyraźnej opozycji do teorii funkcjonalnej K. Reiss i H.-J. Vermeera (1984: 81), gdzie nastąpiło pomieszczenie pojęć z obszaru komercyjnego określonych usług oraz komunikacji językowej.

W takim rozumieniu obok roli inicjatora, twórcy tekstu wyjściowego, i tłumacza, wraz z ich odrębną charakterystyką komunikacyjno-kognitywną, powinna zostać zdefiniowana konieczna rola adresata (por. B. Lewandowska-Tomaszczyk 2010: 9) oraz fakt jego występowania w funkcjonalnym odróżnieniu od tzw. odbiorcy, którym może być przypadkowy uczestnik omawianej komunikacji. Bowiem to właśnie kognitywna rekonstrukcja/ rekonceptualizacja (tamże) tekstu wyjściowego, dokonywana przez tłumacza jako jego idiokognitywny konstrukt, poddawana jest koniecznej projekcji na język docelowy, kulturę docelową, aktualizowany obszar dyskursywny, w których adresat docelowy funkcjonuje komunikacyjnie w indywidualnych ramach jego specyfiki, aby w ten sposób przetworzyć, przeprofilować i przystosować tekst docelowy do jego skutecznego zafunkcjonowania w odniesieniu do opisywanego adresata jako konkretnego uczestnika komunikacji. Jednakże dominującym zabiegiem transferowym przy zachowaniu dotychczasowej konsekwencji interpretacyjnej powinno być projekcyjne podporządkowanie przetworzonego/ przeprofilowanego tekstu wyjściowego fundamentalnym celom translacji jako komunikacji, tworzącym kategorialną podstawę zadania translacyjnego też jako komunikacyjnego.

Taka dwubiegunowa determinacja prospektywna obok retrospektywnej, i nie wyłącznie zorientowanej z tak pojmowanej istoty translacji na tekst wyjściowy, ma doprowadzić do tego, aby w świadomości (niekiedy również i w podświadomości) adresata docelowego (o którego przecież „chodzi” w każdej komunikacji) mógł zostać wytworzony, zgodnie z intencją komunikacyjną, planowany i projektowany efekt komunikacyjny. Można go ogólnie opisać w kategorii postaw mentalnych tegoż adresata nawet wtedy, kiedy będzie on obejmował w sensie kolektywnym docelową wspólnotę językowo-komunikacyjną. Stąd też określenie tego właśnie ważnego obiektu układu translacyjnego mianem odbiorcy należy uznać za nieprzystawalne do rzeczywistości komunikacyjnej. Ta nieprzystawalność powoduje w praktyce poważne deficyty jakościowe translacji. Obie te szczególnie akcentowane role, zawierające specyfikę wyróżnionych obiektów analizowanego układu, wynikają z istoty funkcjonowania każdego układu komunikacyjnego, w tym również translacyjnego. W związku z wyżej zaprezentowaną argumentacją oraz wprowadzonymi modyfikacjami, poszerzony układ translacyjny, będzie stanowił zbiór elementów, do których należą:

1. **inicjator translacji** jako komunikacji w wyniku redefinicji zlecniodawcy stanowiącego typ funkcji/ roli w obszarze usług komercyjnych (w opozycji do modelu K. Reiss iH.-J. Vermeera 1984);
2. **twórca/ autor tekstu wyjściowego**, w pewnych okolicznościach translacyjnych tożsamy z inicjatorem translacji;
3. ewentualny/ potencjalny **dysponent/ użytkownik tekstu wyjściowego** już istniejącego, w pewnych okolicznościach translacyjnych tożsamy z inicjatorem translacji;
4. **tekst wyjściowy/ teksty wyjściowe** jako tzw. oryginał/ oryginały, który/ które dla celów recepcyjnych jest/ są udostępniony/ udostępniane bądź zaprezentowany/ zaprezentowane tłumaczowi w formie graficznej lub akustycznej, zapisanej lub tworzonej w sytuacji translacyjnej;
5. **tłumacz** dysponujący kompetencją translatorską oraz aktywną kompetencją translacyjną, potrzebną w zakresie realizacji aktualnie wymaganego rodzaju translacji;
6. **tekst docelowy** jako translat i narzędzie komunikacji z adresatem docelowym, który dla celów recepcyjnych jest udostępniony bądź zaprezentowany adresatowi docelowemu w formie graficznej lub akustycznej, zapisanej lub tworzonej w sytuacji translacyjnej;
7. **adresat docelowy**, który w celu zapewnienia skuteczności translacji jako komunikacji powinien uzyskać jak najpełniejszą charakterystykę, a który w pewnych okolicznościach translacyjnych może być tożsamy z inicjatorem translacji;
8. ewentualny/ potencjalny użytkownik tekstu docelowego jako **komunikacyjny multiplikator**.

Idąc dalej w obranym kierunku interpretacji całościowej i komunikacyjnej o charakterze funkcjonalno-holistycznym i stosując konsekwentnie kategorie ustanowione przede wszystkim przez niemiecką lingwistykę tekstu, pozwoliłem sobie w kilku moich pracach (J. Żmudzki 2005, 2006, 2008a,b,c,d, 2009a,b) wprowadzić do obszaru funkcjonowania układu translacyjnego jako określonego rodzaju układu komunikacyjnego kategorii **zadania translacyjnego** również jako komunikacyjnego. Konieczność wprowadzenia tej kategorii do interpretacji tego rodzaju kompleksów komunikacyjnych wykazywał F. Grucza (1993: 158, 159). Poprzez ten zabieg interpretacyjny i modelujący zarazem układ translacyjny uzyskuje zdynamizowanie strategiczno-komunikacyjne, adekwatne do swej rzeczywistości. Zasadność wprowadzenia i uwzględnienia kategorii strategii oraz zadania w modelowaniu procesu translacyjnego (jako procesu komunikowania) uzyskuje swe potwierdzenie w takich uznanych pracach z zakresu niemieckiej lingwistyki tekstu, jak: K. Zimmermann (1984: 141), G. Michel (1988: 27), W. Heinemann, D. Viehweger (1991: 21), M. Heinemann, W. Heinemann (2002: 12–26), w których autorzy wyznają pogląd, iż każda próba realizacji aktu komunikacji przy

pomocy języka oparta jest na strategii jako elemencie rzeczywistości kognitywnej, jest przez nią sterowana i realizowana; sam akt komunikacji można określić/zdefiniować poprzez odniesienie go do hierarchii celów, konstytutywnej dla jego zaistnienia. Strategia w procesie interakcji językowej definiowana jest tam jako rezultat szeregu z reguły świadomie podejmowanych wyborów, mających na celu ustalenie optymalnych narzędzi (środków) i działań, warunkujących skuteczność realizacji celów planowanej komunikacji i prowadzących do jej realizacji. Biorąc pod uwagę zróżnicowanie świadomości celów jako stopniowalnej racjonalności charakteryzującej pojęcie strategii, traktuje się ją zatem jako koncepcję skierowaną w swej istocie na optymalne rozwiązanie zadania komunikacyjnego przy pomocy zadaniowo wyprofilowanych tekstów, które w takiej właśnie zależności mogą funkcjonować i funkcjonują jako instrumenty komunikacji.

Rozpatrując zatem układ translacyjny w całości jego dynamiki funkcjonalnej, należy wyróżnić: a) strategię nadrzędną i jednocześnie kierunkową inicjatora translacji oraz b) translacyjną strategię realizacji komunikacyjnej tłumacza. Bowiem właśnie w strategii nadrzędnej inicjatora translacji zawarta jest geneza translacji, wynikająca z naczelnej zasady konstytuującej komunikację językową, a mianowicie, iż służy ona ze swej istoty koordynacji innych działań w nadrzędnym układzie o charakterze kooperacyjnym. Stąd też najczęściej translacja powoływana jest do życia, do funkcjonowania komunikacyjnego na skutek intencji zewnętrznej, obcej (por. J. Holz-Mänttari 1984: 54 i R. Keller 1987: 8). Jednakże jako specyficzny rodzaj komunikacji organizowany, sterowany i realizowany jest dzięki własnej strukturze intencji tłumacza. Można to przedstawić w formie algorytmu warunkującego zaistnienie komunikacyjnego aktu translacji:

1. potrzeba kooperacji (motyw \rightarrow cel) $Ik_{j_A} \wedge Ad_{j_B}$
- ↓
2. potrzeba koordynacji kooperacji $Ik_{j_A} + Ad_{j_B}$
- ↓
3. potrzeba komunikacji (motyw \rightarrow cel) $Ik_{j_A} + Ad_{j_B}$
- ↓
4. potrzeba instrumentalizacji \rightarrow tekst_{j_A}
- ↓
5. dystans językowo-kulturowy $Ik_{j_A} + Ad_{j_B}$
- ↓
5. potrzeba komunikacji zapośredniczonej \rightarrow tłumacz $j_A \leftrightarrow j_B$
- ↓
6. potrzeba translacji tekst_{j_A} \rightarrow tekst_{j_B}
- ↓
7. translacja tekst_{j_A} \rightarrow tekst_{j_B}

Aby móc skonstruować zadanie translacyjne, tłumacz musi niejednokrotnie rozbudować lub uzupełnić informacje zawarte w tekście zlecenia, dotyczące przede wszystkim określenia celu translacji, podania pełnej charakterystyki adresata, instytucjonalnych lub innych uwarunkowań, determinujących realizację komunikacji zapośredniczonej, co oznacza konieczność ich pozyskiwania poprzez różne działania komunikacyjne tłumacza. Wszystko to w celu stworzenia wyprofilowanej perspektywy dla wykonania niezbędnych działań i operacji translacyjnych, zapewniających skuteczność komunikacyjną produktu finalnego oraz całości działania/ aktu komunikacyjnego.

W trakcie konstruowania i funkcjonowania zadania translacyjnego, a także jego procesualnej realizacji pojawiają się operacje ewaluacyjne oraz ich wynikowe presupozycje. Są one działaniami i efektami wyłącznie mentalnych postaw intencjonalnych tłumacza, mającymi swe źródło w poziomie i zakresie jego kompetencji translatorycznej i translacyjnej. Jako działania intencjonalne tłumacza odnoszą się one bezpośrednio do funkcjonowania jednej z fundamentalnych kategorii zadania translacyjnego jako komunikacyjnego, tzn. do kategorii kolokucyjności (por. M. Heinemann, W. Heinemann 2002: 8) celów aktywnych uczestników komunikacji za pośrednictwem tłumacza, która warunkuje zaistnienie tzw. zwrotności ich perspektyw działania, niezbędnej dla skuteczności każdej kooperacji. Kolokucyjność zapewnia i wytwarza również odpowiedni poziom wrażliwości komunikacyjno-recepcyjnej tłumacza względem adresata tłumaczenia, warunkując w ten sposób jego skuteczność komunikacyjną.

Ze względu na specyfikę funkcjonowania zadania translacyjnego, jego realizacji, operacje ewaluacyjne można podzielić na ewaluacje prospektywne i procesualne. Mają one prowadzić w obu przypadkach do wygenerowania presupozycji diagnostycznych, zawierających ocenę aktualnych i potencjalnych właściwości adresata docelowego pod względem jego stanu wiedzy, wiedzy specjalistycznej, umiejętności poznawczych, a na tej podstawie określenie jego receptywnych umiejętności przetwarzania tekstów o tzw. danej „zawartości” wiedzy specjalistycznej, zwłaszcza w zakresie jej formalno-leksykalnych wykładników terminologicznych. Opierając się na schemacie konstelacji celów wyróżnionych w pracy W. Heinemann i M. Heinemann (2002: 8), strategiczny profil zadania translacyjnego będzie obejmował następujące konstytuenty, mające charakter celów fundamentalnych, pomocniczych (auxiliarnych) i kolokucyjnych:

- 1) zdefiniowanie fundamentalnych celów translacji jako celów komunikacji, które są usytuowane w nadrzędnym układzie kooperacyjnym o różnym stopniu zdeterminowania instytucjonalnego i zorientowanych na zmianę obiektów materialnych, relacji społecznych, działań i zachowań, stanów emocjonalnych, intelektualnych i innych adresata (adresatów);
- 2) określenie pożądanego i zamierzonego efektu komunikacyjnego jako projektowanych postaw mentalnych adresata i jego aktywności;

- 3) uzyskanie pożądanej deskrypcji adresata docelowego pod względem jego specyfiki i zdeterminowania socjo-kulturowego, jego wymaganej wiedzy specjalistycznej, w tym także zaktywizowanych kompetencji oraz wszystkich informacji dotyczących jego roli w danym układzie komunikacyjnym;
- 4) ustalenie trybu/ trybów transferowania jako strategicznego sposobu/ strategicznych sposobów przetwarzania tekstu wyjściowego na docelowy w zakresie symulacji, deskrypcji, syntezy i eksplikacji tekstu wyjściowego w translacie (więcej J. Żmudzki 2008a,b,c,d, 2009a,b);
- 5) recepcyjne zdiagnozowanie/ identyfikowanie profilu tekstu wyjściowego pod względem jego funkcji komunikacyjnej (w ramach komunikacji pierwotnej) oraz jej dystrybucji w tekście, realizacji zamierzonego efektu komunikacyjnego u adresata pierwotnego, tematycznego zakresu i specyfiki (tekst specjalistyczny) stopnia „fachowości”, rozwinięcia strukturalnego, przynależności do określonego rodzaju (w ramach wzorca genologicznego);
- 6) określenie/ ustalenie profilu tekstu docelowego jako translatu pod względem jego funkcji komunikacyjnej (w ramach komunikacji zapośredniczonej translacyjnie) oraz jej dystrybucji w tekście, adekwatnej realizacji zamierzonego efektu komunikacyjnego u adresata zgodnego z intencją inicjatora, tematycznego zakresu i specyfiki (tekst specjalistyczny), stopnia „fachowości”, rozwinięcia strukturalnego, przynależności do określonego rodzaju (w ramach wzorca genologicznego);
- 7) pozyskanie i ewaluacja informacji dotyczących elementów, obiektów, czynników oraz aktantów tworzących sytuację, od których zależy przebieg komunikacji, a w tym zakresie również informacji dotyczących producenta tekstu wyjściowego;
- 8) określenie i realizacja kolokucyjności celów adresata i innych aktywnych uczestników komunikacji przez tłumacza;
- 9) realizacja procesu translacji, tzn. wykonanie wyprofilowanych zadaniowo stosownych operacji translacyjnych w ramach określonego rodzaju translacji w celu skonstruowania funkcjonalnego translatu.

W całości komunikacyjnej dynamiki układu translacyjnego należy dalej odróżnić w sposób zasadniczy komunikację prymarną od sekundarnej (pierwotną od wtórnej). Wynika to z jednej z podstawowych charakterystyk każdego tekstu, a mianowicie, iż jest on poprzez konceptualno-językowo-kulturowe bądź specjalistyczne dostosowanie/ dopasowanie do swego adresata w taki właśnie sposób dla niego również przeznaczony. I z tego też względu z każdego tekstu można interpretacyjnie wydobyć przybliżony profil adresata z jego językowo-kulturową i komunikacyjną charakterystyką tożsamościową. Jednakże w sytuacji translacyjnej, w jej rzeczywistości komunikacyjnej, adresat tekstu wyjściowego nie występuje pomimo tego, że tekst wyjściowy jest do niego kierowany. Dlatego też w układzie translacyjno-komunikacyjnym tłumacz funkcjonuje m.in. również

w roli zastępczego adresata tekstu wyjściowego, który stanowi bezpośrednie narzędzie komunikacji **prymarnej** (pierwotnej), ponieważ tłumacz dysponuje pełną kompetencją w zakresie jego recepcji oraz jego dalszego translacyjnego przeprofilowywania i przetwarzania adekwatnie do zadania translacyjnego. Zatem dopiero po dokonaniu wymaganych operacji transferowania tekstu wyjściowego na tekst docelowy tłumacz może skutecznie komunikację **sekundarną** (wtórną) z adresatem docelowym, ponieważ będzie dysponował narzędziem dostosowanym do tejże komunikacji. W trakcie tych operacji tworzona jest funkcjonalna kontynuacja tekstu wyjściowego w celu jego powtórnej instrumentalizacji komunikacyjnej w obszarze docelowym po dokonaniu koniecznych dyferencjacji. Wynikające z różnic funkcjonalnych, systemowych oraz z sytuacyjnie aktualnych dystansów komunikacyjnych pomiędzy uczestnikami komunikacji za pośrednictwem tłumacza. Stąd też tekst docelowy nie jest i nie może być prostym substytutem językowym lub też kopią tekstu wyjściowego w języku docelowym. Jest on natomiast efektem zachowania ciągłości tekstu wyjściowego w jego względnym i koniecznym zróżnicowaniu tożsamościowym i/lub funkcjonalnym w ramach tekstu docelowego.

W takim rozumieniu złożoności tych procesów można powiedzieć za J. House (1999: 46–5), że tekst wyjściowy wewnątrz tekstu docelowego poddawany jest różnym stopniom koaktywacji, a mówiąc jeszcze inaczej, tekst docelowy jest w różnym stopniu derywowany z tekstu wyjściowego, stając się jego derywatem funkcjonalnym. K. Reiss i H.-J. Vermeer (1984: 81) odnoszą te zależności do istoty translacji, która wedle tych autorów nie stanowi samej kontynuacji komunikacji pierwotnej przy pomocy tekstu wyjściowego, lecz jest jedynie pewnym jej symptomem jako już zaistniałej. W tym właśnie zawiera się istota paradoksu ontologicznego translacji i translatu wg D. Urbanek (2004: 36–40 i 115–126) w ramach jej koncepcji ontologii komplementarnej. W wyniku tych złożonych procesów translacyjnych, zawierających m.in. konieczną dyferencjację tekstu wyjściowego, translacj jest i nie jest jednocześnie tożsamy z tekstem wyjściowym. Natomiast w interpretacji B. Lewandowskiej-Tomaszczyk (2010: 20–21) do przyczyn istnienia tego paradoksu zaliczyć należy typową dla translacji rekontekstualizację tekstu wyjściowego przez tłumacza jako zmianę jego zakotwiczenia, „której następstwem są zmiany w konceptualizacji postrzeganych zdarzeń”, czyli rekonceptualizacja również dokonywana przez tłumacza. A chodzi tu nie tylko o zmianę zakotwiczenia konceptualnego, lecz, w moim rozumieniu, również komunikacyjnego, chociażby w zakresie niezbędnego przedadresowywania tekstu wyjściowego w procesie translacji (więcej: R. Lewicki 2000, 2002a, 2002b).

W bilansie ogólnym interpretacyjnego modelowania procesu translacji i wykazywania specyficznych zależności pomiędzy określonymi obiektami charakteryzowanego układu należy zauważyć, iż tłumacz musi poruszać się pomiędzy dwiema fundamentalnymi kategorialnymi modalnościami: możliwością wierności

względem oryginału a koniecznością wolności od niego. Pełna legitymizacja tej dwubiegunowości zawarta jest w istocie komunikacji translacyjnej rozpatrywanej konsekwentnie w jej wymiarze komunikacyjno-strategicznym wyprofilowanym zadaniowo.

BIBLIOGRAFIA

- GRUCZA, F. (1981), *Zagadnienia translatoryki*, (w:) F. Grucza (red.), *Glottodydaktyka a translatoryka*. Warszawa. 9–30.
- GRUCZA, F. (1985), *Lingwistyka, lingwistyka stosowana, glottodydaktyka, translatoryka*, (w:) F. Grucza (red.), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka*. Warszawa. 19–44.
- GRUCZA, F. (1993a), *Język, ludzkie właściwości językowe, językowa zdolność ludzi*, (w:) J. Piontek/ A. Wiercińska (red.), *Człowiek w perspektywie ujęć biokulturowych*. Poznań. 151–174.
- GRUCZA, F. (1993b), *Zagadnienia ontologii lingwistycznej: O językach ludzkich i ich (rzeczywistym)istnieniu*, (w:) Opuscula Logopaedica. In honorem Leonis Kaczmarek. Lublin. 25–47.
- GRUCZA, F. (1993c), *Interkulturelle Translationskompetenz: ihre Struktur und Natur*, (w:) A.P. Frank/ K.-J. Maaß/ F. Paul/ H. Turk (red.), *Übersetzen, verstehen, Brücken bauen*. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch. Berlin. 158–171.
- GRUCZA, F. (1997), *Języki ludzkie a wyrażenia językowe, wiedza a informacja, mózg a umysł ludzki*, (w:) F. Grucza/ M. Dakowska (red.), *Podejścia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*. Warszawa. 7–21.
- GRUCZA, F. (2008), *Germanistische Translorik – ihr Gegenstand und ihre Aufgaben*, (w:) F. Grucza (red.), *Translorik in Forschung und Lehre der Germanistik*. Warszawa. 27–53.
- GRUCZA, S. (2005), *Adaptacja tekstów specjalistycznych w dydaktyce przekładu*, (w:) M. Piotrowska (red.), *Konteksty przekładowe, Język trzeciego tysiąclecia III*. Kraków. 407–417.
- GRUCZA, S. (2010), *Główne tezy antropocentrycznej teorii języków*, (w:) *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik* 2. 41–68.
- GRUCZA, S. (2011), *Lingwistyka antropocentryczna a badania okulograficzne*, (w:) *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik* 4. 149–162.
- GRUCZA, S. (2013), *Grundzüge der anthropozentrischen Translorik*. (w druku).
- HOLZ-MÄNTTÄRI, J. (1984), *Translorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki.
- HOUSE, J. (1999), *Zur Relevanz kontrastiv-pragmatischer und interkultureller Diskursanalysen für das Fachübersetzen*, (w:) H. Gerzymisch-Arbogast/ D. Gile/ J. House/ A. Rothkegel (red.), *Wege der Übersetzungs- und Dolmetschwissenschaft*. Tübingen. 43–54.
- HEINEMANN, W./ D. VIEHWEGER (1991), *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen.
- HEINEMANN, M./ W. HEINEMANN (2002), *Grundlagen der Textlinguistik*. Tübingen.
- KELLER, R. (1987), *Kooperation und Eigennutz*, (w:) F. Liedtke/ R. Keller (red.), *Kommunikation und Kooperation*. Tübingen. 1–17.
- KIELAR, B.Z./ L. BARTOSZEWICZ/ J. LEWANDOWSKI (red.) (1994), *Polska szkoła lingwistyki Stosowanej*. Warszawa.
- KIELAR, B.Z. (1993), *Nauczanie tłumaczenia: rozważania nad ekwiwalencją i ekwiwalentnym tekstem przekładu*, (w:) F. Grucza (red.), *Przyczynki do teorii i metodyki kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*. Warszawa. 139–150.
- KIELAR, B.Z. (1996), *Kierunki rozwoju translatoryki w okresie 1970-1995*, (w:) *Lingua Legis* 4. 20–27.

- KIELAR, B.Z. (2000), *O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kielar/ T.P. Krzeszowski/ J. Lukszyn/ T. Naumowicz (red.), *Problemy komunikacji międzykulturowej*. Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka. Warszawa. 235–248.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, B. (2010), *Nowe spojrzenie na przekład: podobieństwo, granice ekwiwalencji i rekonceptualizacji*, (w:) Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik 3. Warszawa. 9–31.
- LEWICKI, R. (2000), *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin.
- LEWICKI, R. (2002a), *Obcość w przekładzie a obcość w kulturze*, (w:) R. Lewicki (red.), *Przekład. Język. Kultura*. Lublin. 43–52.
- LEWICKI, R. (2002b) (red.), *Przekład. Język. Kultura*. Lublin.
- LIPIŃSKI, K. (2004), *Mity przekładoznawstwa*. Kraków.
- MICHEL, G. (1988), *Sprachliche Kommunikation. Einführung und Übungen*. Leipzig.
- REISS, K./ H.-J. VERMEER (1984, 1991), *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen.
- URBANEK, D. (2004), *Pęknięte lustro. Tendencje w teorii i praktyce przekładu na tle myśli humanistycznej*. Warszawa.
- ZIMMERMANN, K. (1984), *Die Antizipation möglicher Rezipientenreaktionen als Prinzip der Kommunikation*, (w:) I. Rosengren (red), *Sprache und Pragmatik*. Lunder Symposium 1984. Lunder Germanistische Forschungen 53. Malmö. 131–156.
- ŻMUDZKI, J. (1998), *Zum Stand der Translatork in Polen*, (w:) F. Grucza (red.), *Deutsch und Auslandsgermanistik in Mitteleuropa. Geschichte – Stand – Ausblicke*. Warszawa. 487–499.
- ŻMUDZKI, J. (2005), *Ekspancja specjalistycznych tekstów docelowych w tłumaczeniu konsekwentnym*, (w:) M. Piotrowska (red.), *Konteksty przekładowe, Język trzeciego tysiąclecia III*. Kraków. 349–358.
- ŻMUDZKI, J. (2006), *Texte als Gegenstände der translatorischen Forschung und Lehre*, (w:) F. Grucza (red.), *Texte Gegenstände germanistischer Forschung und Lehre*. Warszawa. 41–61.
- ŻMUDZKI, J. (2008a), *Ein holistisches Modell des Konsektivdolmetschens*, (w:) B. Lewandowska-Tomaszczyk/ M. Thelen (red.), *Translation and Meaning, Part 8*. Maastricht/ Łódź. 175–183.
- ŻMUDZKI, J. (2008b), *Intermedialität in der Translation*, (w:) K. Myczko/ B. Skowronek/ W. Zabrocki (red.), *Perpektywy glottodydaktyki i językoznawstwa. Tom jubileuszowy z okazji 70. Urodzin Profesora Waldemara Pfeiffera*. Poznań. 333–345.
- ŻMUDZKI, J. (2008c), *Translationsdidaktik in den polnischen Germanistikinstituten. Realität und Anspruch*, (w:) F. Grucza (red), *Translatork in Forschung und Lehre der Germanistik*. Warszawa. 71–96.
- ŻMUDZKI, J. (2008d), *Zum Stand der Translationsdidaktik in den polnischen Germanistikinstituten. Ein Arbeitsbericht*, (w:) *Glottodidactica* 36. 153–172.
- ŻMUDZKI, J. (2009a), *Problemy, zadania i wyzwania translatoryki*, (w:) Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik 1. 41–61.
- ŻMUDZKI, J. (2009b), *Text(e) aus der Translationsperspektive – einige ausgewählte Aspekte*, (w:) M. Czyżewska/ W. Czachur (red.), *Od słowa do tekstu. Zmiana paradygmatów w językoznawstwie*. Warszawa. 39–45.
- ŻMUDZKI, J. (2010), *Die Explikation als translationsautonomer Transfermodus*, (w:) D. Kaczmarek/ J. Makowski/ M. Michoń/ Z. Weigt (red.), *Felder der Sprache – Felder der Forschung*. Łódź. 264–281.